

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Principia Juris Canonici : Ex Libro ... Decretalium Gregorii
IX. Pontificis M / Antehac In Alma & Archi-Episcopali
Benedictina Universitate Salisburgensi**

König, Robert

Salisburgi, 1725

VD18 80460518

20. De Testibus, & Attestationibus.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-61781](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-61781)

proinde agere licet. Ad rationem dico, iudicem oportere sequi scientiam publicam, sed non publicum errorem, mendacium, aut calumniam: & salutari personam publicam ab officio, quod non excludit dictamen propriae conscientiae.

40. Illud apud omnes indubitatum est, quod Iudex, antequam condemnet innocentem sive in criminalibus, sive etiam civilibus causis, debeat tum ex officio, tum ex charitate tentare omnia remedia conducibilia pro liberatione talis rei innocentis; pura vel ab initio repellendo actorem, aut accusatorem: vel deterrendo testes, significando illis, sibi certo notam esse veritatem causae, & rei innocentiam: vel exactius & per intervalla examinando testes, an nihil varient; vel notificando negotium superiori, & ad eum remittendo causam, ac suscipiendo munus testis coram eo: vel differendo sententiam, ut interim veritas detegatur: vel utendo aliis mediis, quamvis in iis differant DD. Confer. Covar. *V. R. lib. 1. c. 1.*

59. Finis attestations.

60. usque 68. unus testis regulariter non facit plenam fidem.

68. 69. Duo testes ordinariè plene probant.

70. 71. Quam fidem faciant testes singulares.

Usitatissima probationis species est attestatio, seu testimonium.

§. I.

Definitur attestatio, seu testimonium, quod sit testis super facto aliquo in iudicio controverso facta assertio, sive depositio.

§. II.

Causa Efficiens testimonii seu attestationis est testis, id est, persona, quae ad rei fidem faciendam ad instantiam partis à Iudice vocatur, & examinatur. Possunt autem testes esse omnes, qui non prohibentur. *l. 1. §. 1. ff. h. t.* Prohibentur verò alii absolute & simpliciter: alii secundum quid.

Absolute & simpliciter prohibentur aliqui ob defectum, aut infirmitatem iudicii: alii ob vitium corporis: quidam ob defectum status: plures ob fidem, aut vitam reprobam.

Ob defectum, aut infirmitatem iudicii à dicendo testimonio arcentur furiosi, mente capti, infantes, & impuberes, minores scilicet 14. annis, si masculi sint, vel 12. si foeminae. *l. 3. §. lege Julia ff. h. t.* Excipitur crimen laesae Majestatis, in quo ad testificandum admittuntur, & coguntur minores 14. annis *l. 10. §. 1. ff. de Quaestioib.* Imò de consuetudine passim invaluit, ut impuberes in causis criminalibus examinentur, si non ut probent, saltem ut profint ad indagandam veritatem teste Jul. Claro *l. 5. sentent. q. 24. n. 17.* nihil enim frequentius est, quam homicidia vel similia delicta per pueros detegi.

Dubitationis est: num impubes factus pubes queat testificari de iis, quae vidit, vel

A a a 2

au.

TITULUS XX.

De Testibus & Attestationibus.

SUMMARIUM.

1. Quid sit attestatio? 2. Quid testis, & quis esse possit?
3. usque 13. Recensentur testes absolute inhabiles.
13. usque 18. Quinam pro se iudicem. 18. usque 28. Quinam contra se testificari nequeant?
29. 30. Minor, Clericus, aut foemina non potest esse testis in causa criminali. 31. 32. 33. Nemo in causa propria.
34. An liceat attestari de secreto?
35. usque 39. Qualiter fiat testium productio. 39. receptio 40. usque 44. Furamentum 44. examen.
45. usque 55. depositio. 55. usque 59. & attestatio publicatio.

audivit in ætate pupillari? Negativa certa est, quando testes puberes à Jure exiguntur non ad probationem actus, sed solennitatem, & substantiam, ut puta in testamento solenni. §. *testes autem Instit. de Testam.* In aliis autem, ubi testes solum ad aliquid probandum requiruntur, impuberem factum puberem recipi ad testificandum de iis, quæ vidit in pupillari ætate, tradit Mascard. *de Probat. vol. 3. conclus. 1246. n. 11.* Modò ea, super quibus testificatur, sint ejus naturæ, ut caderent in sensum, & intellectum impuberis, & facta sint tempore, quo jam esset proximus pubertati. Panorm. *in c. cum nobis n. 6. de Prescript.*

¶ Ob *vitium corporis* repelluntur à testimonio muti & surdi; cum distinctione tamen, sintne muti, & surdi simul, an muti tantum, aut surdi tantum. Muti surdi simul, vel muti tantum possunt esse testes, si distinctè sciant scribere. Secus non possunt. Surdi tantum possunt testimonium dicere de illis, quæ visu perceperunt, dummodo ex scriptura cognoscant, quæ Judex interrogat. Aliter non possunt. Cæci possunt testari de iis, quæ viderunt, antequam oculis caperentur, aut quæ auditu perceperunt, ita tamen ut judex diligenter exploret, an non decepti sint: cum difficile non sit, alienam vocem imitari. *c. 15. & ibi Gloss. causà 3. q. 9.*

¶ Ob *defectum status*, si aliæ probationes suppetant, attestari nequeunt servi *l. 7. ff. l. 8. l. 11. C. h. t.* quia servi de Jure Civili censentur mortui, ac proinde ab omnibus officiis & honoribus semoventur. *l. 32. l. 209. ff. de R. J.* Aliud dicendum de Religiosis, qui licet in multis articulis, in hoc tamen non æquiparantur servis, sed possunt esse testes in judicio; *c. nuper. 51. h. t. c. 8. de Dolo & contum.* At non aliter, quàm

cum consensu Superioris expresso, vel tacito. Si neutrum habent, validum quidem dicunt testimonium, sed non licitum. *P. Engel h. t. n. 11.*

Ob *fidem, aut vitam reprobam* à testimonio excluduntur I. pauperes, & valde viles. *c. 7. §. sed & de personis causà 2. q. 1. l. 3. in pr. ff. h. t.* Hi tamen admitti possunt, si sint probata vitæ, ac famæ, & divites malæ: quia in omni casu semper honestas personæ etiam pauperis consideranda est. *l. 17. §. 13. ff. de Injuriis. l. 7. C. de Incestis nupt. Less. de F. & F. l. 2. c. 30. d. 1. §. n. 39. §. 9.* ubi ait, viles, & inopes excludi à testificando, quia de his potest esse suspicio, quòd pecuniâ facillè corrumpantur, secus, si sint personæ honestæ. Adde, pauperes testes posse admitti cum alio teste habili, atque integro: nam tunc testimonium pauperis integratur, ac suppletur ea testimonio alterius testis integri, omniqua exceptione majoris. *arg. l. 6. §. 1. ff. de Edendo.*

II. Ob hanc rationem rejiciuntur testes pecuniâ conducti pro dicendo testimonio sive vero, sive falso, licet pecuniam non petierint. *c. 1. & ibi Interpp. h. t. l. 3. §. lege Julia. ff. Eod.* Ratio est: tum quia tales testes præsumuntur corrupti per *l. 2. §. 2. ff. de Condict. ob turp. causam*: tum quia sunt perjuri, cum ante testimonium juraverint, quòd nec pretiò, nec amore, odiò, aut pro aliquò commodo testimonium dicant, ut habetur in forma juramenti testis, & notat Gloss. *in c. 17. h. t.* unde etiam lege Corneliâ de falsis tenentur. *l. 1. §. 1. & 2. l. 3. §. 3. l. 20. ff. de Lege Cornel. de falsis.*

III. Submoventur infames, ut qui carent fide. *c. 54. h. t. d. l. 3. §. lege Julia l. 13. l. 14. ff. Eod.* Ubi sciendum, alios esse infames infamiâ juris, alios infamiâ facti. Infames infamiâ juris sunt, quos jus ipsum

infames esse decernit, & declarat; quales sunt miles exauctoratus, lenocinia exercens, sepulchri violator &c. qui ipso facto infamiam juris incurrunt: vel qui per sententiam Judicis infames fiunt, ut damnati in publico judicio, v. g. de raptu, adultério, homicidio, uti & damnati furti, bonorum raptorum, injuriarum, & doli: item damnati ex actione depositi, mandati, pro socio, & tutelæ, modò propter dolum condemnatio fiat, de quibus extant integri tituli in ff. de his, qui not. infam. & in C. Ex quib. caus. infam. irrog. Infames infamiæ facti dicuntur, quorum opinio, sive æstimatio apud viros graves & honestos gravatur, etsi de jure non declarentur infames, ut damnati ex delicto, quod infamiam non irrogat, & criminosi, licet egerint poenitentiam, nec crimen sit famosum. Porro de infamibus infamiæ juris exploratum est, quòd à testimonio ferendo arceantur; de infamibus infamiæ facti verius est, quòd si de crimine emendati sint, admitti debeant in causis civilibus, per text. in d. c. 54. h. t. in criminabilibus autem, ubi plenissimæ probationes requiruntur, meritò repelluntur, quia non sunt omni exceptione majores, nec plenissimam fidem faciunt. Panorm. in d. c. 54. num. 6.

10 IV. In omni causa à testificando remouentur perjuri, licet emendati sint, & de perjurio poenitentiam agerint. d. c. 54. & ibi Gloss. h. t. ad eò, ut ne quidem in criminibus exceptis, læsæ Majestatis, simoniæ, hæresis, ac ejusmodi, in quibus alioquin testes inhabiles admittuntur, quid probent, aut indicium ad inquisitionem, capturam, aut torturam faciant. Mascard. de Probat. vol. 3. conclus. 1168. n. 5. & 6. Idque ideo: quia semel malus semper præsumitur malus in eodem genere delicti. c. 8. de

R. F. in 6. & quia præsumitur infidelis futurus hominibus, qui DEO fidem violavit. c. non potest 24. causa 2. q. 7. c. quicumque causa 6. q. 1. Haunold. de F. & F. tom. 5. tr. 4. c. 2. n. 260.

V. Ad testimonium ferendum inhabiles I sunt excommunicati excommunicatione majori per c. 38. h. t. c. 8. de Sentent. excom. in 6. Ita quidem, ut excommunicatus non toleratus sive vitandus à Judice repelli debeat, etiam parte nihil opponente; si autem toleratus sit, possit Judex eum à testificando repellere, si excommunicatio publicè nota sit, non verò teneatur, nisi pars adversa tali testi exceptionem excommunicationis opponat: quamvis enim hic vitari non debeat, sicut ille, & cum hoc communicare liceat, non cum illo, pars tamen, cui favor hic factus est, ut cum excommunicato tolerato communicare possit, non tenetur hoc favore sibi concessio uti, & consequenter à testificando eum arcerere potest. Excipe crimen hæresis, ad quod probandum etiam excommunicati admittuntur. c. 5. de Hæret. in 6.

Planè ex eo testimonium non irritatur, 12 quòd testis post præstitum testimonium fiat infamis, criminofus, perjurus, aut excommunicetur: quia satis est, quòd tunc, quando deposuit, idoneus fuerit, non enim debet, quòd ritè secundum leges ab initio actum est, ex alio eventu sequenti impugnari. l. sancimus 29. C. de Administ. tutor. Speculator §. 1. de Test. n. 27.

Secundùm quid testes esse prohibentur 13 aliqui pro certis personis: alii contra certas personas: nonnulli in certis causis.

Pro certis personis testes esse non possunt I. Parentes pro liberis, & econtra liberi pro parentibus: quia reciprocus amor suspectos reddit. c. si testes §. item testis causa 4. q. 2. l. 9. ff. h. t. attamen sunt ca-

Tus speciales, quibus Parentum testimonium pro liberis recipitur: ut primo si pro uno filio contra alium testificentur, eò quòd par sit affectio Parentum erga liberos. Pirching. *h. t. n. 34.* Secundo ad probandam ætatem liberorum: cum de ea ipsis optimè constet. Text. & Gloss. *in l. 16. ff. de Probat.* Tertio in causa matrimoniali suorum liberorum, ut si queratur de consanguinitate desponsatorum. *c. 22. h. t.* Quarto pro filiis ingredientibus religionem, si ambigitur, an ingressi sint animò profitendi. *c. presens causa 20. q. 3.* ubi testimonium patris auditur, ad dirimendum matrimonium spirituale. Quinto si pars adversa sponte admittat parentes, aut filios ad testificandum contra se, sive expressè, sive tacitè, si nihil contra eos in testes productos opponat. Farinac. *tr. de Testib. q. 54. n. 189. & seq.*

14 II. Pro se invicem testimonium perhibere nequeunt conjuges. *l. 4. ff. h. t.* idque ad sponsum & sponsam, imò ad amasiam & concubinam extendit post alios Hunnius *in Encycloped. J. U. p. 2. tit. 19. c. 9. n. 10.*

15 III. Testes omni exceptione majores non sunt, qui producenti consanguinitate in linea collateralis, vel affinitate in linea recta in tertio saltem gradu, aut etiam familiaritate, & amicitia junguntur. *l. 4. c. 5. ff. h. t. c. 12. causa 3 q. 5.* ubi ratio redditur: *quia propinquitatis vel familiaritatis, ac dominationis affectio veritatem impedire solet.* Verùm & hic plures casus se offerunt, quibus consanguineus pro consanguineo, affinis pro affine, amicus pro amico in testem admittitur. Primus est, si æquè sit conjunctus, vel familiaris utrique parti: tunc enim par causa affectionis omnem suspensionem remouet. arg. *l. non solum §. 1. ff. de Ritu nupt.* Secundus, si pars adversa talem testem approbet,

scienter contra ipsum non excipiendo. Pirching. *h. t. n. 40.* Tertius, si non producat in præjudicium alterius, sed tantum ad defensionem suam, & probationem innocentie; ideòque per fratres, consanguineos, vel domesticos probare possum homicidium à me factum esse causà necessariæ defensionis: nam ad defensionem qualescunque testes, licèt de jure prohibiti sint, recipiuntur, teste Julio Claro. *d. l. 5. sentent. q. 24. n. 20.* ubi tamen judicantis religioni relinquit, an plena, vel quanta fides inspectis causæ, & personarum qualitibus talibus testibus sit habenda. Quartus casus est, si talis persona esset illibate famæ & probatæ fidei, ita ut non posset præsumi, propter affectum sanguinis committere perjurium. Idem dicendum, si testis consanguineo, vel aliàs non omni exceptione majori adjungatur aliis tantæ examinationis, ut censeatur supplere, id quòd suo contesti deest. Gilhaus. *in arb. civ. c. 6. p. 2. n. 1. n. 46.* aut si accedant alia adimnicula; ita enim licèt duo consanguinei non faciant plenam fidem, saltem tres, aut plures probabunt, numero testium defectum qualitatis supplente, ut bene docet Alex. tom. 1. *consil. 5. n. 7.* per text. *in l. 3. §. 2. ff. h. t.* ubi discretionis Judicis relinquitur, quibus testibus & quanta fides sit adhibenda: siquidem aliàs, inquit JCtus, *numerus testium, aliàs dignitas, & auctoritas, aliàs consentiens fama confirmatio, de qua quaritur, fidem.*

IV. Universim testimonium domesticum, & testes, quos de domo sua produxit actor, rejiciuntur. *l. 3. C. h. t. c. 24. Eod.* adeò ut non tantum integram fidem non faciant, sed nullam omnino, & propterea nullò modò audiri, nec examinari debeant per *l. testes 24. ff. Eod.* Sed hoc Paternum. *in d. c. 24. n. 5. & Honor. h. t. n. 4.*

mentò restringunt ad eos testes domesticos, quibus imperari potest ratione patriæ vel dominicæ potestatis, puta filiosfamilias, & servos: alios autem testes de domo, vel familia productos, v.g. colonos, inquilinos, famulos mercenarios &c. etsi non sint omni exceptione majores, admitte-
 17 *Quæstio* resultat: an Princeps, aut alii territorium, vel jurisdictionem habentes suos subditos, aut vassallos pro testibus producere possint, saltem relaxatò juramentò ad præsentem actum testificandi? Rationem dubitandi suggerit, quòd quantumvis juramentum remittatur, maneat tamen subditi, gratiam Domini ambient, & offensam metuant. Nihilominùs propter necessitatem, & ne aliàs probationum facultas coarctetur, quia plerumque tales domini alios testes habere nequeunt, communis hodie, & in praxi receptissima sententia est, posse subditos pro Domino testimonium dicere, modò non agatur de proprio eorum interesse, & juramenti relaxatio præcesserit. P. Englb. t. n. 29.

18 *Contra certas personas* testes esse prohibentur I. Parentes contra liberos, & liberi contra Parentes. l. 6. C. h. t. quia inter Parentes & liberos censetur intercedere nimia necessitudo: & liberi reverentiam debent Parentibus, ob quam periculosum est eorum testimonium.

II. Liberti contra Patronum. l. 1. §. 5. 19 ff. & l. 12. C. h. t. Quòd extendunt DD. à paritate rationis etiam ad vassallum contra Dominum feudi, & ad subditum contra Dominum ordinarium, nisi ipsimet Domini præfati consentiant, aut Judex propter inopiam aliarum probationum similes personas cogat ad testificandum. Ummius ad Process. judic. disp. 16. n. 12. Farinac. de Testib. q. 55. n. 181.

III. Conjux adversus conjugem: ne concordia conjugalis turbetur, & inde plurima mala in matrimonio enascantur. P. Englb. t. n. 23. Ummius d. disp. 16. num. 15.

IV. Testificari prohibentur Advocati & Patroni causarum contra suos Clientes in causis, in quibus egerunt, vel judicialiter defenderunt. c. si testes 3. §. patroni causa 4. q. 3. c. insuper h. t. l. fin. ff. Eod. cum enim quilibet cliens patrono suo detegat secreta litis suæ, à recta ratione alienum est, ut Patronus in eadem causa contra fidem priùs datam adversus suum clientem testificetur. Idem ex eadem ratione procedit in Tutore & Curatore respectu suorum pupillorum, & minorum: & in administratore, syndico & actore respectu negotiorum, quæ tractarunt.

V. Pro teste non admittitur inimicus capitalis contra inimicum, etiam in criminibus exceptis, in quibus minùs idonei aliàs admitti solent. l. 3. in pr. ff. h. t. c. 7. c. 13. & 19. de Accusat. c. 32. de Simon. Roland. à Valle vol. 1. consil. 24. n. 34. ubi addit, nec inimicum reconciliatum esse testem

stem

stem habilem in causa criminali, nisi probetur reconciliatio antiqua & diuturna arg. *l. in ipsius C. Famil. ercisc.* Censetur autem inimicus capitalis, qui alteri imminatur mortem. *l. licet. ff. de Recept. qui arbit.* aut alium accusat, vel contra eum testificatur in causa criminali, Gloss. in *c. meminimus de Accusat.* vel qui ei quaestionem movet de universis bonis, aut de maxima eorundem parte. arg. §. 4. *Instit. de Excusat. tutor.*

23 VI. Laici regulariter testes esse nequeunt contra Clericos in causa criminali criminaliter intentata *c. 14. h. t.* non tantum quia plerumque Clericis ob diversam conversationem infesti sunt Laici, *c. Laicos §. causâ 2. q. 7.* sed maxime ob reverentiam, quam Laici debent Clericis, qui DEI legatione funguntur in terris per *c. 9. & 10. dist. 96. c. 11. causâ 2. q. 7.* Dixi: regulariter: sunt enim casus, quibus Laici contra Clericos in causa criminali testificari possunt; veluti in delictis exceptis, hæresis, læsæ Majestatis, simoniæ, & hujusmodi, Gloss. in *d. c. 14. h. t.* in delictis scandalosis & notoriis. *c. 15. de Purgat. can.* item si Clerici haberi nequeant, quibus defacto constet, ut si delinquat Parochus solitarie sine aliis Clericis in villa habitans. *c. 19. de Accusat. c. 31. de Simon. & generaliter, si contra Clericum de crimine agatur civiliter, ad resarciendum damnum illatum, c. 33. h. t. Jul. Clar. q. 24. n. 10.*

24 VII. Contra fidelem testes idonei non sunt Judæi, pagani, hæretici, alique infideles, & qui à fide Catholica defecerunt. *c. 24. & 25. causâ 2. b. 7.* Quod verum est, licet Christianus cum Christiano litiget per expressos text. in *c. 26. causâ 2. q. 7. & l. 21. C. de Hæreticis.* ut mirer Valens. §. 2. n. 17. *h. t.* in contrarium abiisse. Ratio est: quia sunt de falsitate ex juris

præsumptione suspecti, neque fidem merentur, qui fidem abjecerunt; ut taceam quòd innato odio Christianos, & Catholicos persequantur. Concesserim tamen hodie hæreticos, ubi Catholicis permixti vivunt, præsertim in causis duorum Catholicorum in foro civili pro testibus admittendos esse, cum ibidem Catholicis æquiparentur. Sicut etiam Jure civili communi admittuntur in negotiis extrajudicialibus v. g. ulimarum voluntatum vel contractuum. *d. l. 21. C. de Hæretic.* Sancti Christiani contra Judæos, & alios infideles testes legitimi sunt in omni causa, ita ut nec per privilegia à Principibus concessa Judæi tueri se possint, quò minus per testes Christianos convinci queant: eò quòd talia privilegia Christianæ Religioni probrosa sint & adversa. Text. in *Clem. 1. h. t.*

VIII. Testes esse non possunt socii criminis, nullique de se confesso adversus alium in eodem crimine credendum est. *veniens 10. h. t.* Quin imò secundum utriusque juris statuta de se confessi, super aliorum conscientias nec interrogari debent, ut dicitur in *c. 1. de Confessis.* At difficultatem facessit *c. 3. Eod.* ubi circa suspectum de adulterio ad indagandam veritatem, mulieres, cum quibus commercium habuisse dicebatur, advocari jubentur.

Pro conciliandis his juribus plures apud Zypceum *consult. l. 5. consult. 1. de Adulterio,* statuunt, in delictis occultis, & obscænis, ubi alii testes haberi nequeunt, socios quoque delicti admittendos esse; saltem si de crimine civiliter agatur, puta ad alendam prolem, ad instituendum divortium &c. Sed huic opinioni fortiter obstitit *c. quàm grave de Excessib. Pralat.* ubi civiliter agebatur, & maritus volebat repudiare uxorem, eò quòd alius gloriare-

tur cum illa se commisisse adulterium, & tamen auditus non est, sed uxorem suam recipere debuit. Etenim licet in casu, quo alii testes non suppetunt, etiam aliis à lege prohibiti admittantur, juxta l. 7. ff. de Testib. idque teste Jul. Clar. d. l. 5. q. 24. n. 19. procedat sive ex natura facti, si alii testes interesse non potuerant, sive hic & nunc nullos alios interfuisse constet, quia utrobique militat eadem ratio ac difficultas probationis, non tamen id eo sensu accipiendum, quasi semper qualescunque testes in defectu aliorum plenam fidem faciant, maximè in criminalibus, sed, licet ad examen admittantur, tamen arbitrio Judicis relictum est, quantam fidem pro qualitate & gravitate causæ adhiberi oporteat, & sæpe tantum ad faciendam præsumptionem, vel ad capiendam informationem pro faciendâ inquisitione tales personæ advocantur.

27. Existimem proinde cum Zypcoo l. cit. & Julio Claro q. 21. num. 4. & seqq. quod quamvis socii criminis non faciant sufficientem fidem ad ferendam sententiam: vel intelligendam pœnam, ac propterea regulariter Judex de sociis interrogare non debeat. d. c. 1. de Confess. faciant tamen aliquod indicium, vel præsumptionem, & aperiant viam Judici ad instituendam inquisitionem vel indicendam purgationem per juramentum arg. c. significasti 6. de Adulteris. ubi propter confessionem fœminæ de adulterio intra Ecclesiam perpetrato reconciliari jubetur Ecclesia, & compliciti purgatio Canonica indicitur. Interim tantam præsumptionem haud gignit unus socii dictum, ut quis propterea capi, examinari, vel torqueri queat, sed debet Judex eo casu tantum privatim, & clam inquirere, & si alia indicia concurrentia deprehendat, cum primùm ad capturam, &

torturam procedere potest, ut bene monet Julius Clar. l. cit. n. 8. Quodsi duo, vel tres socii criminis quartum prodant, talem non quidem pro convicto habendum, torqueri tamen debere, docet idem Julius Clarus, etiamsi sint in suis dictis singulares. Verùm nec hoc indistinctè verum, sed ex personarum, & circumstantiarum qualitate metiendum puto, quanta fides hoc vel illo casu sociis criminum danda sit. Et certè verius videtur, si duæ vel tres mulierculæ de veneficio convictæ honestum virum, aut faminam nominent, ac eodem scelere infectum asserant, nihil iis credendum, nec ad torturam, quin nec ad capturam procedendum esse, maximè si in dictis suis sint singulares, & una dicat, se vidisse talem inter sagas in hoc loco, vel convivio, alia in alio, ut frequenter contingit.

Respectu *cessarum causarum* testes esse prohibentur I. minores, qui in causis criminalibus tanquam arduis & majori momenti non recipiuntur in testes, nisi annum ætatis vigesimum compleverint. l. 7. §. 1. 20. ff. h. t. præterquam in criminibus exceptis. l. de minore ff. de Questionib. & in defectu aliorum testium. Mascard. d. vol. 3. de Prob. concl. 1246. n. 7. Neque tamen in talibus casibus admissi plenam probationem faciunt, ob præsumptionem judicii nondum satis maturi.

II. Clerici, quibus testificari non licet, si agatur de interroganda pœna sanguinis, ne irregularitatem incurrant. c. testimonium. 9. causa II. q. 1. nisi producantur pro reo ad ejus defensionem, & innocentiam ostendendam. Farin. de Testib. q. 61. num. 52. Et quamvis in civilibus aut si de crimine civiliter agitur, ubi nullum periculum est pœnæ sanguinis, Clericus testari

stari possit, fieri tamen hoc debet coram proprio Episcopo, qui depositionem ejus transmittet ad Judicem secularem; vel cum licentia Episcopi coram Judice seculari, vel in causa Ecclesiastica coram alio Judice Ecclesiastico. *c. quanquam 2. causa 14. q. 2. Pirhing. h. t. num. 60.*

30 III. Faminæ; quarum testimonium vulgò DD. admittunt in causis civilibus per *c. 3. h. t. & l. 18. ff. h. t.* in criminalibus verò respuunt præcipuè de Jure Canonico, sine dubio ideo, quòd in criminalibus desiderentur probationes perfectissimæ; feminæ autem varium & mutabile testimonium semper producant. *c. 10. de V. S. Suffragatur c. 17. causa 33. q. 5.* ubi absolute dicitur, mulierem testem esse non posse. Sed utut hæc sententia communis sit, contraria juribus est conformior, nam in *l. 3. §. 5. ff. h. t.* illa solum foemina in causa vis publicæ removetur, quæ palam quæstum corpore fecit, ergo ad mulieres honestas hoc extendendum non est. Similiter in *d. l. 18. ff. Eod.* in judicio adulterii repellitur damnata ejusdem criminis; reliquæ verò expressè recipiuntur. Quod etiam confirmat *c. ex eo 2. causa 15. q. 3.* Neque hoc de Jure Canonico correctum, sed potius approbatum est in *c. 7. de Simonia.* ubi in crimine simoniæ meretrix quoque recipitur tanquam femina in honesta, quasi scilicet in aliis criminibus non sit audienda. ergo à sensu contrario, si sit mulier honesta in omnibus audienda erit. Zoësius *h. t. n. 8. & 9.* Ad contraria respondere facile est. Enimvero ex *d. c. 10. de V. S.* id duntaxat conficitur, quòd mulier, utpote à natura magis mutabilis quam vir, sæpius sit interroganda, & diligentius examinanda, num fortè non variet, aut sibi contradicat, non verò, quòd omninò repelli debeat à perhibendo testimonio. *Canon 17.*

causa 33. q. 5. vel authoritatem non habet, cum tantum sit ex S. Augustino tanquam privato Doctore desumptus, & nullà authoritate Pontificiâ confirmatus; vel intelligendus est de causa mariti, quòd in ea mulier testis esse nequeat, ut supra memoravimus, cum loquatur de subjectione mulieris respectu viri.

Exceptio specialis est in testamento solenni, in quo mulier testis habilis non est. *l. qui testamento 20. §. mulier 6. ff. Qui testam. fac. poss.* ex ea forsitan ratione: quia testamenta olim fiebant calatis comitiis, à quibus excludebantur mulieres; & licet hodie ista ratio cesset, ac non amplius testamenta in comitiis fiant, tamen adhuc perseverat ratio solennitatis, quæ mulieres removet. Unde in aliis ultimis voluntatibus minus solennibus, veluti in testamento militis arg. *l. 1. ff. de Testam. milit.* in testamento inter liberos Gloss. in *l. hanc consultiissima S. ex imperfecto C. de Testament.* vel ad pias causas, Felin. In *c. quoniam n. 3. h. t.* sicut & in codicillis testes esse non prohibentur. Valenf. *h. t. h. t. num. 22.*

IV. Nemo est testis idoneus in causa propria, seu ubi directe, vel etiam indirectè agitur de proprio interesse. *l. 10. ff. l. 10. C. h. t.* Nec refert, utrum interesse pecuniarium sit, an affectionis, vel honoris. Hinc neque Procurator, nec tutor, nec iudex, neque is, qui in prima instantia advocatus fuit, in secunda instantia testis esse potest, quia saltem de honore, laude, vel vituperio illorum agi videtur, ut optimè id monet Panormit. in *c. 1. h. t.* & textus sunt in *c. 40. Eod. c. fin. Eod. in G. l. fin. ff. Eod. h. t.*

De eo alter caris DD. video: an in causis Collegii, Civitatis, Ecclesiæ, aliarumque communitarum singuli de Universita-

te testes esse possint? Sunt qui negant, eò quod tales testes videantur testari in causa propria. Plerique affirmant per c. 6. & 12. h. t. c. 26. in fine. de Furejur. in quibus expressim cavetur, quòd Clerici & Religiosi possint testimonium ferre in causis sive Ecclesiæ, vel Monasterii, exceptis illis, qui in tali casu tanquam procuratores ad agendum, vel definiendum destinantur; Ecclesiæ autem & Monasteria veniunt nomine universitatis. Alii rectius distinguunt: Aut enim id, de quo est quæstio, ad universitatem præcipuè pertinet, ut sunt theatra, prætoria, stadia &c. & singuli de Universitate testes erunt, cum causa sit omnium, non singulorum, aut propria. Aut universitatis quidem negotium est, sed privatorum commodum, atque utilitatem imprimis respicit, & ita singulos afficit, ut si controversia sit de nemore, pascuis, aquis, unde quilibet poterit sibi commoditatem querere singularem, cædendo ligna, pascendo & piscando, & tunc, quia singulorum quodammodo causa est, illi, qui de universitate sunt, non habent idonei testes, licet (ut præsumptionem qualemqualem alios testes juvandi gratiâ, faciant) vulgò admittantur, sed rectè non probent. DD. in c. insuper de Testib. & c. super prudentia causâ 14. q. 2.

Neque hoc dubiò caret: num in causa Universitatis ejusdem membra plenam fidem faciant, ut si duo Religiosi testificentur, insigne quoddam castrum Monasterio suo donatum, aut legatum esse? Paternorm. in d. c. insuper num. 2. autumat, talibus testibus plenè credendum esse, eò præsertim casu, quo non producuntur testes in contrarium. Econtra Joann. Andr. apud eundem l. cir. tenet, tales quidem testes admittendos, sed propter affectum & interesse suum non omnimodam fidem

illis tribuendam esse, sed semper minorem, quàm aliis testibus tribueretur. Meo iudicio nihil universaliter statui potest: possunt enim personæ esse tantæ dignitatis, & æstimationis, & interesse proprium respectivè tam levis momenti, ut nihil fidei eorum derogat; ut si duo Canonici in causa Episcopatus testimonium dicerent; alii verò tam sordidi, & lucri cupidi, ut nullam omnino, aut valde exiguam fidem mereantur, præsertim in universitatibus laicorum, puta opificum, rusticorum &c. quia tales ad omne lucrum, vel commodum magnum affectum gerunt, neque negligunt, etiam quod communiter possidetur. Necessariò igitur Judicis arbitrio defertur, ut consideratis personis & negotiis, affectu, & interesse proprio discernat, an plena, vel quanta fides sit adhibenda.

§. III.

Materia, seu objectum attestationis, seu testimonii est factum ipsum causarum civilium, aut criminalium, & articuli actotis, seu interrogatoria, super quibus testes à Judice examinantur, & deponunt.

Quæri hic potest, an quis testificari possit de his, quæ novit sub secreto? In qua quæstione secretum Sacramentale secernendum à sæculari, & secretum commissum à non commissio. Proinde

Dico I. De his, quæ quis novit sub secreto seu sigillo Sacramentali, in nullo unquam eventu testificari potest, aut aliquid revelare sine expressa licentia poenitentis, quamvis secreta commissa in confessione redundent in detrimentum universi orbis. S. Thom. 2. 2. q. 70. a. 1. ad 2. ideòque confessarius admittus in testem, interrogatus etiam cum juramento de iis, quæ audivit in confessione, potest licitè

& securè deponere, se nihil scire; quia non dicitur scire ut homo, sed ut DEUS & ejus Minister. *c. dilectus de Excess. Pralat. & ibi Gloss.*

Dico II. Secretum commissum, id est, cujus celatio alteri promittitur expressè vel tacitè, testis patefacere non tenetur, etiamsi à Judice sub juramento interrogetur, & quamvis delinquentes laborent infamiâ, nisi ex occultatione grave damnum publicum, vel privatum immineat, quod aliter nequeat impediri; colligitur ex illo *Proverb. II. qui ambulat fraudulenter, revelat arcana; qui autem fidelis est, celat amici commissum.* Ratio est: quia servare secretum commissum est de jure naturæ non solum quando ex necessitate aliqua, puta ad capiendum consilium, sed etiam quando ex animi levitate committitur: alioquin enim turbaretur pax & tranquillitas convictûs humani, & è medio tolleretur promissionum fidelitas, humanæ societati pernecessaria. Cum ergo hujusmodi juri naturali nequeat præjudicare Judicis præceptum, sequitur à teste tale secretum non esse revelandum, sed amphibologicè responderi posse, quamvis aliàs Judex legitimè interroget.

Dixi tamen: *nisi ex occultatione secreti grave damnum publicum, vel privatum immineat*: tunc enim secretum, commissum etiam sub juramento, revelandum est. *S. Thom. d. a. I. ad 2.* ex ea ratione: quia crimina, quæ pendent in futurum, contra bonum commune, vel contra innocentiam privati, quilibet accusare vel saltem denunciare tenetur: ergo etiam testificari & illa detegere, si aliâ viâ nequeant impediri, non obstante juramento, quod non est obligatorium, utpote contra bonos mores & in præjudicium tertii *c. quanto de Furejur.*

Dico III. Secretum nudum, seu non commissum Judici legitimè interroganti à teste celari non potest. Unde si videris aliquem delinquere, etsi postea pactò juratò promiseris, te non revelaturum, nihilominus si Judex juridicè procedat viâ accusationis, inquisitionis, aut denuntiationis, & te scientem ut testem roget, teneris illi crimen detegere non obstante, promissione juratâ. *c. 18. & 45. b. r. S. Thom. ubi supra.* Ratio est: quia quamvis ex superveniente juramento seu promissione tenearis celare crimen extra judicium, in judicio tamen præcipiente Judice seu juridicè interrogante teneris manifestare: quia superveniens juramentum seu promissio non potuit præjudicari juri, quod Judex habebat interrogandi te ea de re, ubi primùm à te cognita fuit ante tuam pactationem. Quod tamen jus non habet Judex ad interrogandum de secreto tibi propriè commissò: cum non aliter tibi committatur nisi ex pacto, quod nemini sis revelaturus; quod pactum licitè initur & absque culpa violari non potest.

Planè si secretum commissum postea aliunde cognoscas, id pariter Judici legitimè interroganti videtur manifestandum: pactum namque tam expressum, quam implicitum de servando secretum commissum obligat solum ad occultandam eam notitiam, quæ ex eodem secreto fuit obtenta. Ergo si id aliunde & aliâ viâ cognoveris, si in testem voceris, haud poteris occultare.

§. IV.

Forma attestacionis, seu testimonii concernit testium productionem, receptionem, juramentum, examen, depositionem, & attestacionum publicationem.

Productio testium ita fieri solet. Postquam reus ad petitionem actoris negativè respondit (idem est, si actor negativè responderit ad exceptionem rei) & dilatio probatoria à Judice data est, ante omnia actor articulos formare debet, quos per testes probare se posse confidit; & quidem hodiernis moribus ipsæ positiones ab adversario negatæ pro articulis assumuntur: ideoque articuli positionales nuncupantur, quibus tamen si placet, alios articulos addere licet, qui propterea articuli additionales vocantur. Articuli sic formati porriguntur Judici unâ cum denominatione testium, & directorio, quos testes pro illo vel isto articulo interrogari velit: plerumque enim testes non de tota causa sive de omnibus articulis notitiam habent, sed duo de isto articulo, alii duo de alio testificari possunt, quam ob rem etiam articuli fiunt, ut quod conjunctim probari non potest, divisim & per partes probetur. Istos articulos, nomina testium, & directorium Judex communicat reo in eum finem, ut si aliquas exceptiones habeat, sive contra ipsos articulos, quasi irrelevantes, sive contra personas testium, opponere possit. Quod si nullam exceptionem habeat, potest saltem addere sua interrogatoria. v. g. unde testis sciat, quod in articulo ponitur: quo tempore, quo loco factum sit &c. super quibus interrogatoriis non minus, quam super articulis testes diligenter examinandi sunt. *v. presentium. 2. h. t. in 6.* hæc autem interrogatoria ulterius actori non communicantur, ne testes subornare, & circa illa instruere valeat, quod esset contra finem interrogatoriorum, ut quæ sunt, ut fraus & falsitas detegatur, si testes discrepent in circumstantiis locorum, temporum &c. Denique receptus articulis

cum directorio, & interrogatoriis Judex testes ab actore nominatos citabit, & coget coram se certo die comparere, si in illos jurisdictionem habeat. Quod addo: quia si actor testes alterius provincie, ac jurisdictionis nominet, tum Judex illos citare non potest: cum citatio non subditi nullius momenti sit. *l. fin. ff. de Jurisdictione.* sed literis, quas *mutui compassus* appellant, proprium Judicem requiret, quatenus ipse testes, vel cogat venire ad locum motæ litis (quod in causis criminalibus de Jure communi necessarium) vel ut ipse testes super articulis & interrogatoriis ritè examinet, & depositiones eorum clausas, sigillóque suo munitas sibi remittat. P. Engel *h. t. n. 2.*

Quæro I. Num fide dignus sit testis, qui non citatus à Judice in judicium venit, ac testimonium perhibet? Distinguo cum Bartolo in *l. post legatum §. his verò 10. ff. De his, qua ut indign. aufer.* aut testis irrequisitus ex solo zelo veritatis & justitiæ, an verò precibus actoris inductus veniat, ac testimonium perhibeat? Priori casu pro suspecto habetur, nec omni exceptione major est: partim quia putatur, singulari affectu prosequi eum, pro quo deponere contendit; partim quia hoc ipsum suspicionem facit, quod actor non nominarit, & produxerit talem testem; cum non præsumatur tam obliviosus, ut nesciat, quinam rei, qua de agitur, notitiam habeant. Interim non ambigo, quin hæc præsumptiones per contrarias ex dignitate personæ, & qualitate circumstantiarum elidi possint, ac multis casibus testis irrequisitus pro idoneo admittendus sit. Casu posteriore testis nequaquam repelli potest, nec propterea de fide ipsius dubitari debet, quod à Judice vocatus non sit: quia non ultrò se ingerit, qui precibus alterius

inducitur ad ferendum testimonium: & causa suspitionis, quæ militat contra testem ultrò se ingerentem, in hoc posteriore casu nullò modò procedunt, ut examinantipatebit.

37 *Quæres II.* Quot testium productiones admitti possint? Expeditum est, regulariter tres admittendas esse. *c. 15. 36. & 55. h. t.* ita quidem, ut iidem testes, si testificati non didicit producens, iterum produci queant tam super novis, quam antiquis articulis. *c. 46. Eod.* nisi partes priusquam tertia productio fiat, ulteriori productioni renuntiaverint. Quarta productio non aliter concedenda est, quam si pars eam petens juret, quòd attestaciones testium nec suæ, nec adversæ partis, nec per se, nec per alios suppresserit, aut occultaverit: quòd depositiones testium non exploraverit, nec perscrutata sit: & quòd hanc quartam productionem non petat malitiosè. *d. c. 15. 36. & 55.* Quinta nec cum ista solennitate legali datur: ne per effrænatam testium multitudinem, & multam illorum depositionem processus sufflaminetur, & lites nimium protrahantur. Hartman. *Pract. observat. lib. 2. tit. 12. observ. 3.*

38 *Quæres III.* Cujus sumptibus testium productio fiat? Utrique sumptibus producentis, sive deinde actor sit, sive reus: sumptus enim præstare tenetur is, cuius gratiâ actus celebratur. Itaque si testes peregrè extra domum evocentur, producentis in accessu & recessu congruum viaticum juxta qualitatem ac dignitatem locorum suppeditabit, nullâ habitâ ratione vel deductione sumptuum, quos alias domi fecissent. *c. statutum II. §. pro ferendo de Rescript. in 6. l. quoniam II. l. 16. C. h. t.* Neque tantùm victus ratio habenda est, sed etiam vehiculum, vel equus sum-

ptibus producentis constitui debet. Sicut in *d. l. quoniam n. 7.* Præterea licet tempus & labor non consideretur, cum veritatem gratis quisvis dicere debeat. *c. fin. causa 14. q. 5.* testis tamen indemnus servari debet, æquitate naturali dictante, nemini officium, quòd præcisè in alterius gratiam suscepit, debere esse damnosum. *l. si servus 61. §. 5. ff. de Furtis. & l. si quis 7. ff. Quemadm. testam. aper.* Ideoque si testis est opifex, aut mercenarius, qui interea diurnas operas, quibus se, liberos, & uxorem alit, intermittere, & consequenter etiam quotidianâ mercede carere debet, tali quoque operarum intermissio æstimanda & compensanda est. *Gail. 1. observ. 99. n. 1. 8. & 9.* Illud duntaxat obiter hic insinuo, quòd postea victus victori ejusmodi sumptus refundere cogatur, nisi propter justam litigandi causam, quam victus habuit, compensatio expensarum per Judicem fiat. *c. finem litibus. 5. de Dolo, & contum. l. 13. §. 6. C. de Judicis & ibi communiter DD.*

Receptionem testium, quòd concernit, ad eam lite non contestatâ procedendum non est, exceptis quibusdam casibus, prout *Tit. 6.* dictum. Deinde ad eam pars adversa citari debet, non ut audiat testimonia, sed ut videat testes recipi, & jurare. *c. 2. h. t.* Et hæc citatio usque adeò necessaria est, ut nullius momenti sint contra non citatum receptæ attestaciones, nisi Judex ex officio procedat per inquisitionem generalem, aut periculum sit in mora, aut pars, contra quam producuntur testes, per se sit præsens, ita ut nulla citatione opus sit. *Pitt. hing. h. t. n. 32. & 32.*

Furamentum testibus ante actum testimonii deferri debet, quò jurant, quòd nec odiò, nec amicitia, aut favore, aut aliò aliò commodò, habitò, vel habendò

inducti sint ad testificandum, sed amore solius veritatis moti; & quod veritatem, sicut secundum conscientiam noverint, ad articulos & interrogatoria sibi proponenda fideliter sint dicturi. *c. 5. §. 2. c. 39. c. 51. h. t.* Ut autem hoc juramentum rite præstetur, præstari debet in præsentia utriusque partis, si modo pars vocata contumaciter non abfuerit. *d. r. 2. Eod. & coram Judice causæ vel instantiæ, exceptis personis valetudinariis, senibus, vel debilitate confectis, quæ in domo sua jurant, & deponat coram Commissario. c. 8. Eod.* Item si Clericus testis est in causa Laicorum, jurabit is coram suo Episcopo, vel Vicario, non coram Judice Laico; imò coram eo nec deponere debet, sed etiam vel coram Episcopo, vel cui is commisserit. *c. quanguam. 2. causa 14. q. 2. Panorm. in d. c. 2. h. t. n. 6. Honorius n. 39. Verum.*

¶ Dubitatur I. An omnes teneantur præstare hoc juramentum? Omnino: de jure communi enim testi non jurato in præjudicium tertii fides non habetur, etsi Religiosus, vel quacunq; dignitate clarus sit. *c. nuper 51. h. t. l. 9. c. Eod.* adeo ut si duo vel plures testes integerrimi sine juramento deponant, nec semiplenam fidem, sed tantum præsumptionem faciant secundum Selterum *de Furam. lib. 3. c. 9. n. 46.* Hodie tamen illustres & nobiles personæ non solent præstare juramentum corporale, sed tantum sub fide sua testificantur, teste Rosbach *in Prax. civili. tit. 57. n. 13.* prout neque in propria persona veniunt testimonii dicendi causâ, sed depositiones suas in scripto, sigillo suo munitas, ac manu propriâ subscriptas Judici transmittunt. Quod maxime in Bohemia, Austria, & Bavaria receptum esse, post Andr. Gail. *l. 1. observ. 101. n. 4.* & alios tradit Rosbach

loc. cit. Neque absque ratione, quia inter Principes, Comites, vel etiam Nobiles notissimâ Germaniæ consuetudine obtentum, & præjudiciis Camerae Imperialis firmatum est, ut, quaudò hujusmodi personæ illustres sub fide, & dignitate suâ aliquid promittunt, vel asserunt, jurare credantur, & tanquam juramento exinde obligentur teste Mynsing. *cons. 1. observ. 17.*

¶ Dubitatur II. Utrum non sufficiat, si testes ex postfacto jurent, quòd ad omnia interrogata veritatem dixerint? Negative resolvit Ummius *ad Process. judic. disp. 16. sub. n. 60.* Bald. *in d. l. jurisjurandi. 9. C. h. t.* prout etiam Imperator in hac lege expressè statuit, jurisjurandi religione testes, priusquam perhibeant testimonium, arctandos esse. Et merito: quia ex postfacto nemo facile fatebitur, se dixisse falsum, sed ad evitandam infamiam potius falso testimonio, falsum juramentum subjunget. Nihilominus notat Gail. *d. observ. 101. n. 9.* Camerae ejusmodi testimonium recipere, si modò ipsam depositionem in continenti juramentum subsecutum sit, eò quòd juxta vulgatam regulam actui inesse videantur, quæ in continenti fiunt. *arg. l. 7. §. quin imò. ff. de Pa. etis. l. pen. C. de Institut. & substit.* Idem probabiliter dici posse putarem, quòd cunq; testis præscit, sibi ex postfacto jurandum esse, ut si ita stylus curiæ alicubi haberet: quia non minùs deterrebitur à falsitate dicenda per juramentum, quòd prævidet sibi quondam præstandum, quàm per juramentum jam præstitum.

¶ Dubitatur III. Num hoc juramentum partium consensu remitti possit? Affirmat P. Engl. *h. t. num. 2.* quem sequor: cum enim ad partium jus, & interesse spectet, ut

injuratis testibus non credatur, utique possunt juri huic & favori renuntiare. arg. c. 12. §. 17. de Foro compet. l. 29. C. de Partis. Gloss. in c. 39. V. remittatur h. r. Nisi agatur de præjudicio publico, vel de periculo animæ, vel de tali negotio, ubi partes non possunt remittere quicquam, ut in causa criminali, vel matrimoniali. Brunne man de Process. civil. c. 20. n. 65. Neque adversatur, quod supra dictum fuit, juramentum calumniæ expresso consensu partium remitti non posse per c. 1. de Jur. calum. in 6. l. 2. C. de Furejur. propter calum. dispar enim utriusque juramenti ratio est: quia juramentum calumniæ concernit commodum Judicis, & utilitatem Reipublicæ, cujus interest, ne per calumniam fatigentur Judices, & lites in infinitum exerceant; quæ autem utilitatem publicam concernunt, aut juris publici sunt, pactis privatorum tolli nequeunt, l. jus publicum ff. de Pactis. Secus est in juramento testium, quod solius remittentis privatam utilitatem spectat. Vallens. h. r. §. 3. num. 9.

44 Examen testium ita expeditur: recepto juramento Judex litigantes dimittit, testes verò seorsim unum post alterum ad conclave vocat, & in memoriam revocato juramento tam super articulis juxta directorium actoris, quam super interrogatoriis adversarii sedulo disquirit, & inter examinandum à Tabellione, sive Notario dicta uniuscujusque ad singulos articulos, & interrogationes distinctè, & quantum fieri potest, ipsa verba formalia annuntiantur juxta c. 37. §. 2. h. r. Harprecht in Process. judic. disp. 3. concl. 176. Quo facto testis impositò silentiò, ne ante judicalem publicationem suas depositiones cuicunque patefaciat, abscedit. Rosbach in Praxi civil. tit. 58. n. 23. & seq.

Porro testium depositio, ut legitime fiat, his requisitis constet, oportet.

Primum est, ut vivâ voce ad examinantis interrogationem, & non in scriptis testes deponant. c. relatum 3. causâ 9. q. 2. l. 3. §. ideoque Divus ff. h. r. quia ex voce, modo & gestu deponendi veritas magis deprehendi potest. Vide omnino Felin. in c. de testibus 29. n. 7. h. r. ubi hoc quinquè modis limitat. Et in Bohemia, Austria, Bavaria, aliisque locis invaluisse, ut Nobiles sine corporali juramento per scripturam obfignatam deponant, paulò ante memoravimus.

Secundum, ut depositio sit conformis articulo. Caveat ergo testis, ne sit verbosus, & plus dicat, quam interrogetur: quia cum testis tantum jurare soleat de veritate dicenda super articulis, & interrogatoriis, de reliquo fidem non meretur, tanquam non juratus. arg. d. c. de Testibus 29. h. r. idque adeò procedit, ut si articulentur verba formalia, per quæ v. g. matrimonium contractum, vel alius actus expeditus dicitur, nisi præcisè de verbis formalibus deponant testes, sed nudè respondeant: matrimonium contractum esse, nihil probent, & reus tanquam articulo non probato absolvi debeat, ut pulchrè tradit Nicol. Everhard. consil. 19. n. 3. Similem casum resolvit Panorm. in c. nil obstat 7. de P. S. ubi, si quis articulet, Sempronium in extremis dixisse: facio te heredem meum; & postea unus testium deponat Sempronium dixisse: in istius te heredem meum; alter verò, eum dixisse: facio te heredem meum; docet, testes censerì sibi contrarios, & nihil probare, quamvis in rei substantia conveniant; licet enim, ait ibidem n. 2. diversitas narrandi non obstat, ubi ipsa facti substantia subjicitur probationi, obstat tamen vel maxime, ubi probanda sunt formalia verba.

47. *Tertium* requisitum est, ut depositio sit clara & perspicua. Obscura, dubia, & incerta rejicitur, & penitus nihil probat; ut si testes deponit per verba: *si bene memini: opinor: arbitror: mi fallor: videtur*, & hujusmodi Farinac. *tr. de Opposit. contra test. q. 68. sect. 2. n. 62.* Nisi tale negotium sit, quod in se est obscurum, & intellectu potius, quam sensu comprehendi potest, & res difficilis probationis, aut si consuetudo probanda, aut ubi de auditu quis debet deponere. Brunneinan. in *Process. civ. c. 20. n. 71.*

48. *Quartum* est, ut testis reddat bonam, & sufficientem rationem sui dicti, unde scilicet sciat, ita esse, ut asserit, an viderit: an interfuerit, &c. nam si illam non reddat, vel si reddat, sed non bonam, etsi dicat, se scire, vel se certum esse, non solum non probat, sed nec etiam facit presumptionem, seu indicium per *l. sola 4. C. h. t. Mascard. de Probas. vol. 3. concl. 1369. num. 54.*

49. *Disceptatur I.* Sitne fides tribuenda testis, qui ideo non reddit rationem in sua depositione, quod de ea interrogatus non fuerit? Affirmativam communibus calculis approbatam invenio, si neque Judex interrogavit, neque pars adversa de causa scientiæ interrogari petiit, & insuper articulus, seu factum, de quo testis deponit, tale sit, ut sensu corporeo percipi possit: quia hoc casu testi nihil imputari potest: cum non debeat plus dicere, quam interrogetur, ut dictum; & aliunde non presumitur absolute affirmaturus, nisi causam sufficientem haberet, & certo sciret. Aliud est, si deponat super iis, quæ juris sunt, & non censu corporeo, sed judicio intellectus percipiuntur; ut puta super dominio, jurisdictione, territorio, super statu, qualitate, & fama personæ, item super consue-

tudine: tunc enim tenetur assignare causam scientiæ, etsi non interrogetur; aliàs fidem non faciet. Bartol. & Bald. in *d. l. sola 4. C. h. t.* Everhard. *consil. 106. n. 10.* Latè Mascard. *d. concl. 1369.* & Farinac. *q. 70. per 101.* Ratio est: quia in his casibus magis contra testem præsumitur, quod scire non possit, nec sufficientem, sed putativam duntaxat sui dicti causam habeat, cum talia, & quæ sub sensu non cadunt, plerumque difficulter sciuntur, & tamen facile asserantur ob solam vehementem suspicionem.

Disceptatur II. Qualis causa scientiæ requiratur, & an testis semper vidisse debuerit id, de quo deponit? Dicendum est, ut testi plena fides adhibeatur, universim talem causam adduci debere, ex qua legitime concludi, & inferri queat articulus probandus, sive ex qua testis sufficienter scire possit id, quod asserit, scire enim est rem per causam cognoscere. Sic sufficiens causa erit, si testis asserens me accepisse mutuum dicat: quia audivi mutuum petentem, & vidi numerationem secutam: si quidem si hoc verum sit, necessario sequitur, quod in articulo ponitur, me accepisse mutuum. Econtra si asserat, me accepisse mutuum, eò quod audiverit me mutuum petentem: si attestetur, equum esse meum, eò quod viderit me sapius inequitantem, causa concludens non erit, ut patet. Quodsi tamen testis non quidem habeat causam scientiæ omninò evidentem, & necessariò concludentem, sed solum valde probabilem, & quæ saltem præsumptivè concludat, adhuc fidem faciet, ut si affirmet, Titium esse legitime natum, quia mense septimo post nuptias genitus est: licet enim evidenter ex hoc non sequatur, est tamen præsumptio juris, quod sit legitimus, & pro tali habendus ac judi-

Ccc

can-

candus erit. *l. septimo mense ff. de Status hom.*

§ I. Disceptatur III. Qualem fidem mereatur testis, qui tantum de credulitate deponit, neque scire se dicit, sed credere articulum, super quo interrogatur? Tamen regulariter talis testis non probet, attendendum tamen vel maxime ad causam credulitatis: quoniam si in prius talem causam credendi habeat, quae etiam ad scientiam sufficeret; ut si dicat: credo, actorem esse in possessione agri litigiosi, quia vidi à multis annis arantem, & metentem, aequè fidem faciet, atque si se scire profiteretur: quia non tam ad verba, quam ad rem ipsam attendendum est, & saepe etiam quod scimus, nos credere dicimus, teste Baldo *in l. si servus §. qui quinque ff. de Legat. I.* Similiter valet testimonium de credulitate, ubi credulitas est proxima sensui, per quem percipitur veritas. Panorm. *in c. quoties §. n. 6. h. t.* sive, (quod coincidit) si talem causam credulitatis reddit, ex qua violenta praesumptio pro veritate articuli resultat. Hinc sufficienter probat testis, si dicat, se credere Cajum cum Mævria adulterium commisisse, eò quòd nudum cum nuda in eodem loco viderit: Titium occidisse Sempronium, eò quòd viderit frictò gladio irruentem in cubiculum Titii, & mox cruento mucrone redeuntem. arg. *c. 24. & 26. Eod. Bald. in auth. quas actiones n. 9. C. de Sacrosanct. Eccles.* Quod maxime obtinet, ubi aliae probationes ordinariè haberi nequeunt, quam per praesumptiones, & conjecturas; ut dum quis probare debet patrem suum, natales suos, item adulterium, & similia delicta, ac facta, quae testes non admittunt. Quod si credulitas à sensu remota sit, veluti si testis diceret: credo adulterium commissum; quia vidi solum cum sola confabulantem:

credo Cajum occidisse Mævrium, qui nunc mortuus repertus est, quia illum serbò vidi armis cinctum: talis depositio non meretur fidem, quia causa est insufficientis, & nec praesumptivè concludit. Sichard. *in l. testium 14. C. h. t.* Panorm. *loc. cit.* ubi n. 7. subjungit, admitti testimonium de credulitate, ubicunque admittitur testimonium de auditu. Unde

Disceptatur IV. Num, & quando testis de auditu admittatur, & fidem faciat? Refert, an ex auditu proprio deponat testis, vel ex alieno? Si ex auditu proprio deponat, & actus talis sit, qui auditu percipi potest, in confesso est, fidem facere, ut si testificetur, se audivisse, Titium quid promisisse, aut injuriam verbalem alii irrogasse. Sin verò testis deponat ex auditu alieno, & propterea aliquid adstruat, quia ita esse ab aliis fide dignis audivit, regulariter nihil probat, eò quòd hæc causa scientiæ insufficientis sit, & malè concludat arg. *c. 33. h. t. & ibi Gloss. V. de auditu.* Excipiuntur potissimum duo casus, quibus testimonium ex auditu alieno, seu relatione ab aliis accepta recipitur. Primus est, si deponatur super factis antiquis, ætatem, & memoriam hominum, qui de facto vivunt, excedentibus: quia in factis antiquis magna credulitas, & opinio pro veritate habetur. *l. si arbiter 28. ff. de Prob. l. 2. §. idem Labeo ff. de Aqua. & aqu. pluvi. arcend.* Censetur autem factum antiquum, quod ante centum annos factum est. arg. *l. ult. C. de Sacrosanct. Eccles.* Aliter casus specialis exstat in *c. quoties §. h. t.* ubi statuitur, quòd consanguinitas etiam ad effectum dirimendi matrimonium jam contractum debeat probari per duos, vel tres testes, qui jurent, se ita accepisse à majoribus, & credere verum esse. Quod ipsum tamen in *c. licet 47. Eod.* eatenus re-

stringitur, ut tum deum procedat, si primo nec testes ipsi, nec illorum auctores, à quibus audiverunt, sint suspecti, aut fide minus digni. *Secundo*, si testium sint saltem duo, iique à duobus se audisse dicant: nam etsi unus testis dicat, se audisse à centum viris fide dignissimis, vel econtra centum testes dicant, se audivisse ab uno alio, fidem non facient, quia utrobique in effectu uni testium credendum foret. *Tertio* insuper requiritur, ut tales testes non confusè tantum deponant, in quoto gradu conjuges sint conjuncti, sed etiam ut distinctè singulos gradus designent vel nominando, vel credibiliter describendo singulas personas mediantes. Denique testificari debent, se vidisse, saltem duas personas ex illis gradibus, & genealogia proconsanguineis se habere, & agnoscere. Atque ita demum addito juramento, quòd omnia ita à majoribus acceperint, & credant, consanguinitas satis probata censetur, & separatio permittetur. Sed ulterius.

33 *Disceptatur V.* An aliis casibus, ubi testes ex auditu plenam fidem non faciunt, saltem tantam præsumptionem faciant, ut propterea actor ab onere probandi releveretur? Ut ecce! contra possessorem domus, vel agri alicujus produco duos testes, qui concorditer deponunt, se nominatim à Titio & Cajo audivisse, hanc domum vel agrum esse meum; eritne ob hoc reus beneficio possessionis privatus onere probandi gravandus, atque ipso non probante domus vel ager mihi adjudicandus? Affirmat Menoch. *de Arbitr. Jud. casu 475. n. 5.* cum pluribus aliis ibidem laudatis eo saltem casu, quo authores illi, à quibus testes audiverunt, vel jam sunt defuncti, vel propter absentiam, aut alia de causa produci nequeunt. Verùm contrarium non mi-

nus probabiliter sustinet Fachinæus *Illustr. controvers. lib. 10. c. 67.* quamvis enim negari non possit, testes ex auditu aliquam præsumptionem facere, tamen sine sufficienti ratione, & sine lege dicitur, propterea statim onus probandi in adversarium rejici; quia potius econtra notissimi juris est: actore non plenè sufficienter intentum suum probante reum debere absolvi, etsi nihil probet. Item suadet ratio: nam etiamsi actor semiplenè probet, puta per unum testem, non tamen idèd onus probandi adversario imponitur, sed si nihil ultra præstet reus absolvetur: idem ergo multò magis dicendum, si actor intentum suum minus, quàm semiplenè probet, puta per testes ex auditu, qui tantum præsumptionem faciunt. Ad hæc, non est ratio, cur potius testes de auditu deponentes, quàm alii à Jure reprobati v. g. consanguinei, domestici &c. onus probandi in adversarium transferant, cum omnes præsumptionem faciant. Tametsi igitur actor ab onere probandi liberetur, si ab initio præsumptio juris pro eo militet contra reum, ut in *Lit. de Probat. n. 15.* comprobatum, secus tamen est, si expostfacto suis probationibus præsumptionem pro se obtineat, per vulgatam regulam: actore non probante reus est absolvendus.

Quintum denique requisitum depositio-54 nis testium est, ut sit constans, & non vacillans, nec varia & sibi contraria. Covarr. *l. 2. var. Resol. c. 13. n. 8.*

Ecquid ergo juris, si testes variant, vacillent, aut sibi ipsis contradicant? Ego hujus quæstionis perplexitatem sequenti casuum distinctione aliquo modo extricare conabor. *Primo* enim si diversi testes diversa & contraria deponant, ut si duo negent, tres affirment eundem articulum, Judex ad numerum, ac dignitatem tes-

stium, item ad probabilitatem dictorum attendet, iisque fidem dabit, qui rationalius, & verosimilius deponunt. *l. ob carmen 21. ff. h. t.* *Secundò* si unus, idemque testis contraria dicat animo revocandi, quod prius dixit, tum, si revocatio in continenti fiat, vel probetur probabilis causa erroris, credetur posteriori testis depositioni. Text. & Panorm. in *c. praterea n. 4. de Testib. cog.* *Tertiò* si testis in eodem contextu, non animo se corrigendi repugnantia, & contraria proferat, ut si prius dixit, se vidisse, postea, se tantum ab aliis audivisse; talis tanquam vacillans omnino repellitur, & neutrum credetur. Communis apud Jul. Clar. *lib. 5. sent. 6. fin. q. 53. n. 15.* *Quarò* si testis ex intervallo, animo revocandi, nec allegatã probabili causã erroris contraria efficiat, sive in eodem, sive in diverso iudicio, testem tanquam falsarium puniendum, textus est in *l. eos 27. ff. Ad Leg. Cornel. de falsis.* *Quinò* si testis aliud dicat in iudicio, aliud extra iudicium, Bald. in *l. gesta 6. C. de Re judic. censet*, potius credendum esse testimonio in iudicio prolato propter iuramenti religionem, & iudicis auctoritatem. Sed magis arridet opinio Fachinãi *controvers. l. 9. c. 84. & 85.* quod tam hoc, quam præcedenti casu arbitrio iudicis committendum sit, quodnam testimonium consideratis omnibus circumstantiis, conjecturis, & indiciis majorem fidem mereatur, eo modo, quo supra iudicis discretioni reliquimus, si ex persona testium suspicio oriatur: quandoquidem etiam in proposito, quocunque modo testis contraria dicat, semper fides illius minuetur, & utrumque ejus testimonium plurimum suspectum erit: & licet cæteris paribus magis præsumatur verum esse, quod prius, vel coram iudice cum iuramento dixit, si

tamen pro altero plures conjecturæ, & præsumptiones urgeant, potius huic credendum erit. Jul. Clar. *d. n. 15. Menoch. de Arbitr. judic. casus 108. n. 24.*

Demum ad publicationem attestati-
onum requiritur imprimis, ut partes citentur ad videndum testimonia publicari: cum enim talis publicatio possit cedere, in alterius partis præjudicium, citatio partium non potest omitti à iudice, si tamen pars per contumaciam absit, præsentem habetur arg. *c. 2. h. t.* Deinde antequam dicta testium publicentur, partes prius interrogandæ sunt, num consentire in publicationem, vel ejus adhuc differendæ iustas causas proponere velint? Si consentiant, tum rotulus examinationis partibus prælegitur, seu publicatur; ubi sibi reservant exceptiones contra personas, & testium dicta adhuc proponendas, nec non documentorum productionem & alia necessaria. Quæ publicatione facta copiæ ab examinibus rotulo partibus communicantur, ut depositiones examinare queant; rotulus verò in originali, vulgò die Zeugen / Sag / apud acta reservatur. *c. 11. de Prob.*

Hujus publicationis tres communiter effectus assignantur. *Primus* est, quod testimonia in una causa, & coram uno iudice publicata semper & ubique inter easdem personas plenam fidem faciant. Bartol. in *l. sola 4. n. 2. C. h. t.* per text. in *l. fin. C. de Re judic.* Gail. *1. observ. 103. n. 2.* Quamquam noster Panormit. non improbabiler in *c. causam 11. h. t.* doceat, ex publicatione præcisè non præstari, vel confirmari fidem attestatiõibus, sed depositiones testium in uno iudicio debitã solennitate receptas etiam omisã publicatione ubicunque fidem facere; quod exemplò attestatiõum ad perpetuam rei memoriam,

riam, quæ publicari non debent, non parùm confirmatur.

17 *Alius effectus publicationis testium est, quòd postea non amplius liceat excipere contra personas testium. c. præsertim 3 t. Eod. tum quia timetur, ne is contra quem testis deposuit, hoc ipsò irritatus malitiosè fingat causam suspicionis; tum quia qui testem semel admisit ad examen, & insuper ejus depositionem publicari petiit, videtur illum approbasse, consequenter amplius reprobare non potest. Jason in l. admonendi n. 14. & 128. ff. de Jurajur. Limita: nisi reo primùm post publicationem innotescat causa suspicionis, ut quòd pecunià corruptus, infamis, aut consanguineus sit, tunc enim cessat ratio prohibitionis. Quin absolutè, si reus post publicationem juramentum præstet, quòd testem non malitiosè reprobare intendat, contra eum excipere poterit: quia juramentum elidit præsumptionem contrariam. Idem est, si ante examen, vel publicationem attestationum protestatus est, aut sibi reservavit exceptiones contra testes, ut hodie plerumque fit: quippe hæc protestatio tollit suspensionem malitiæ, & tacitæ approbationis. d. c. presentium & ibi DD.*

18 *Tertius effectus est, quòd post publicationem attestationum non liceat alios, vel eosdem testes super iisdem, vel contrariis articulis producere ob renuntiationem & periculum subornationis. c. 17. & 25. Eod. Et hoc de Jure Canonico tam in prima, quam secunda instantia. Clem. 2. Eod. De Jure Canonico inquam: de jure namque Civili secundùm communem Legistarum ut ait Glossa in d. Clem. 2. in causa appellationis novi testes admittuntur, non obstante publicatione factà in prima instantia per l. co. qui 6. §. 1. & 2. C. de Appellat. Confer. post alios Panorm. in d. c. 17. num. 4.*

h. r. ubi plures casus speciales recenset, quibus attestationum publicatio ulteriorem testium productionem non impedit.

§. V.

Finis attestationis, seu testimonii est, ut veritas eruatur, & fides de causa principali Judici fiat.

§. VI.

Effectus attestationis, seu testimonii est probatio rei in judicio controversæ. Sed quot testes desiderantur ad plenam probationem? R. &

Dico I. Unus testis cujuscunque dignitatis regulariter plenam fidem non facit, nec sufficit ad ferendam aliquam sententiam. Deuteronom. c. 19. v. 15. c. licet 23. h. r. l. 9. §. 1. C. Eod.

Dixi: regulariter: nam interdum contra est. Ita l. uni creditur in causis nemini præjudicantibus, sed merè favorabilibus, ut cùm quæritur, an Ecclesia sit consecrata? num Titius sit baptizatus? c. cùm itaque 112. dist. 4. de Consecrat. an quis in mortis articulo petierit confessionem? arg. c. parvuli 74. ead. dist. 4. item num quis sit Clericus, aut Doctor: Mascard. de Probat. lib. 1. concl. 303. in 1. ampl.

II. Sufficit unus testis, quando agitur de peccato vitando, & ideo si sola mater sponsæ asserat intercedere consanguinitatem cum sponso, propter hoc testimonium solius matris tales sponsi conjungi non debent. c. super eo 22. h. r. prout etiam fama sola de copula habita cum consanguinea sufficit ad matrimonium impediendum. c. 2. de Consanguinit. & affin.

III. Uni testi fides adhiberi potest pro foro conscientie, & ad effectum evitandi peccati, modò fama, & contraria testimonia non adsint; ut si testis asserat, hoc loco esse privilegium per quadragesimam co-

medendi lactinia. Layman. Navarr. & alii.

- 63 IV. Creditur ei, qui publicò officio fungitur, si testetur de facto proprio à se ratione publici officii gesto, veluti si Notarius testetur, se instrumentum confecisse, vel Pedellus dicat, se reum citasse. P. Engel *h. t. num. 58.* item creditur ponderatori ab aliqua communitate ad ponderandum, vel mensurandum constituto, si de justitia ponderis, aut mensuræ deponat. *l. 2. C. de Ponderatorib.* Imò etiam cuiusvis artificis in sua arte iudicium, & censuram ferenti fides habetur, ubi plures in aliquo loco facillè haberi nequeunt.
- 64 V. Plenè probat unicus interpres, ubi agitur de interpretatione alicujus scripturæ, ut si aliquod rescriptum literis græcis exaratum apud Germanos exhibeatur, qui ignari literarum græcarum. Text. & Bartol. in *l. 1. §. fin ff. de V. O.* Panorm. in *c. proposuisti de Probat.* Quibus tum subscripserim, quando plures interpretes literarum græcarum non sunt ad manum; secus, si plures possint reperiri.
- 65 VI. Plenam fidem meretur is, cujus dicto ut stetur in materia hæreditatis, testator in testamento cavet; ut si cui tot florenos legaverit, quot se legare velle scit Sempronius. *l. 14. ff. de Dote præleg.* Farinac *de Testib. q. 63. n. 39.* cum aliis, quos ibi refert, & sequitur. Ratio est, quòd in tali casu concurrens præsumptio juris dicto testis adminiculetur, & unà plenam probationem constituat. Displicet Alciato *2. Parerg. 19.*
- 66 VII. Unico teste satis probatur rei innocentia; ut si confessus homicidium, aut de illo convictus excipiat, ac probet per unum testem, quòd necessaria defensionis causâ occiderit; vel quòd vulnus non fuerit lethale, sed ex alia causa homo

obièrit. Mascard. *de Probat. vol. 2. concl. 904. num. 10.* Consentio, si in contrariam partem non sint alii testes; alioquin dissensio: *quoniam* (ut loquitur Stephanus Papa V. relatus in *c. admonere 8. causa 33. q. 2.*) *nec Evangelium, nec ulla Divina, humanæque lex unius testimonio etiam idoneo quempiam condemnat, vel iustificat.*

De reliquo quamvis unus testis plenam fidem non faciat ad causam decidendam, si tamen sit omni exceptione major, & in iudicio deponat, semiplenè probat, & iudicium facit ad inquirendum, citandum, atque etiam ad torquendum reum. Pirhing. *h. t. n. 113.* Farinac. *d. q. 63. n. 50. & 52.*

Dico II. Ordinariè duo testes idonei in omni causa, tam civili quàm criminali, plenam fidem faciunt, *c. 4. & 23. h. t. l. 12. ff. l. iurisjurandi 9. C. Eod.* idque colligitur ex *Deuteronom. c. 17. v. 6. c. 19. v. 16. & Matth. c. 18. v. 17.* ubi dicitur: *In ore duorum, vel trium testimonium stabit, vel stet omne verbum.* id est, omne negotium ostendi, & confirmari potest. Ratio est: quia difficile, duos testes ita corrumpere, ut non ex aliquo signo falsitas appareat.

Sunt tamen casus, quibus iura requiruntur majorem numerum. Sic Jus Civile ad testamentum septem; ad codicillum, & alias ultimas voluntates quinque desiderat. Jus Canonicum ad matrimonium præter duos testes exigit etiam præsentiam Parochi. Item contra Præsulem seu Cardinalem Episcopum septuaginta duo; contra Presbyterum Cardinalem quadraginta quatuor; contra Diaconum Cardinalem urbis Romæ viginti septem; contra Subdiaconum, Acolytum, Exorcistam, Lectorem, & Olliarium septem testes non no-

ei aliquâ infamiâ requiruntur, ut condem-
nari possit. *c. Praesul 2. causâ 2. quest. 4.*
Quod Vallent. *de Probat. §. 2. n. 3.* etiam
ad Presbyterum, Diaconum, vel Subdia-
conum non Cardinalem extendit. De con-
suetudine autem aliud hodie servari, in
comperto est, licet extra dubium sit, per-
fectiores, & pleniores probationes deside-
rari contra Clericos, maximè ubi agitur
de illorum fama. *Clar. in Pract. crim. q. 66.*
num. 5.

70 Dico III. Testes singulares, qui scilicet
aut contraria, aut diversa de uno eodém-
que facto deponunt, ut puta de diversa
persona, re, causa, tempore, loco, &
circumstantia, non probant, neque ad
probationem plenam conjunguntur. *c. 9.*
& ibi Gloss. in V. singulares de Probat.
c. 23. y. contra legati verò de Elect.

71 Est tamen hic distinguendum inter sin-
gularitatem obstativam seu adversativam,
diversificativam, & cumulativam, seu ad-
miniculativam. *Obstativa* dicitur, si tes-
tium dicta & depositiones inter se repu-
gnent; ut si unus dicat, Titium Calendis
Julii occisum esse, alter verò deponat, occi-
sum esse Calendis Augusti. *Diversifica-*
tiva est, si testes attestentur de factis sibi
invicem non contrariis, sed diversis, & ni-
hil se invicem juvantibus; ut si unus testis
asserat, mutuum esse datum tali die, &
loco, alter verò contendat, datum esse alio
loco & tempore. *Cumulativa* appellatur,
si testes deponant de actibus diversis, se-
mutuò tamen adjuvantibus ad probandum
id, de quo quæritur; ut si unus testetur,
Cajam tibi mutuò promississe matrimo-
nium, alter, illam à te accepisse annulum &c.
Porro testes singulares singularitate obsta-
tiva, nec semiplenè, sed planè nihil probant
ob contrarietatem & repugnantiam;
quæ redolet falsitatem. *d. c. 9. de Probat.*

Alexand. consil. 94. num. 2. l. 6. Testes
singulares singularitate diversificativa non
probant plenè, probant tamen quandoque
semiplenè, & sufficiunt ad inquirendum,
& torquendum reum, præsertim in crimi-
ne hæresis. *Mascard. lib. 2. conclus. 856.*
num. 22. Denique testes singulares sin-
gularitate cumulativa, seu adminiculativa
ad minimum semiplenè: plerumque plùs,
quàm semiplenè, ita ut fiat locus juramento
suppletorio: imò sæpe in causis maximè
civilibus etiam plenè probant. *arg. l. 16.*
C. de Pœnis. Panorm. in c. 27. num. 11. h. t.
Gail. lib. 2. observ. 66. num. 11. & 12. ubi
tradit, satis probari possessionem jurisdic-
tionis, juris decimandi, aut venandi, si
unus testis deponat de uno actu, alius de
alio.

TITULUS XXI.

De Testibus cogendis, vel non.

SUMMARI A.

1. Quid sit testium coactio?
2. Per quos. 3. Usque 10. Qui testes. 10. In qui-
bus causis. 11. Quibus mediis. 12. Et cur cogi
possint ad ferendum testimonium?
13. Quæ sit pœna recusantis testificari?

TEstes evocati ad Judicium comparere
tenentur, alioquin cogi possunt; de
qua coactione in præsentis tit.

§. I.

Definitur coactio testium, quòd sit re-
medium juris, quo testes, qui à testimonio
proferendo odiò, gratiâ, vel timore se sub-
trahunt, testimonium dicere compellun-
tur. *Colligitur ex c. 1. 3. 6. 9. & penult.*
hoc tit.

§. II.

Causa efficiens hujus coactionis est Ju-
dex